

הרב חיים רפפורט

רב ומו"ץ בלונדון אנגלי'

כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו וחיוב נשים במצות סיפור יציאת מצרים

שרבן גמליאל לא קאי על מצות סיפור יציאת מצרים כי אם על מצוות פסח מצה ומרור, וכוונתו שמי שלא אמר "פסח על שום שפסח כו" לא יצא ידי חובת מצות פסח, ומי שלא אמר "מצה על שום שנגאלו כו" לא יצא ידי חובת מצות מצה, ומי שלא אמר "מרור על שום שמררו כו" לא יצא ידי חובת מצות מרור, כי לכאורה לא הוקשו פסח מצה ומרור להדדי כי אם לענין קיום מצותן [וכמש"נ (שמות יב, ח) "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו"], ואם נימא שרבן גמליאל דיבר ממצות סיפור יציאת מצרים, ויליף מקרא שאינו יוצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים א"כ אמר פסח ע"ש מה, איך שייך ללמוד מההיקש שאינו יוצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים א"כ אמר גם מצה זו ומרור זה².

וכן נקט הערוך לנר (סוכה כח, ע"א) בדעת התוס' וכ"כ בשו"ת בנין ציון סי' ל שלפי דברי התוס' "הוי זה מצוה שבגופו או עכ"פ על גופו של פסח"³.

(א) מחלוקת הראשונים בחיוב אמירת פסח מצה ומרור – אם הוא מדיני מצות אלו או מדיני מצות הגדה

תנן (פסחים קטז, סע"א ואילך): רבן גמליאל ה' אומר, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. ואלו הן: פסח, מצה, ומרור. פסח, על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים [שנאמר] ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח וגו', מצה, על שום שנגאלו אבותינו ממצרים, [שנאמר] ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וגו', מרור, על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר [וימררו את חייהם וגו'].

וכתבו התוס' שם (סע"א) ד"ה ואמרתם זבח פסח: "פי' באמירה, שצריך לומר פסח זה שאנו אוכלין, ואיתקש מצה מרור לפסח, וצ"ל נמי מצה זו מרור זה".

מדכתבו התוס' דזה שצ"ל מרור זה ומצה זו נפק"ל מדאיתקשו לפסח משמע לכאורה

1 בפ' ההגדה להרשב"ץ כתב: "רבן גמליאל שאמר שלשה דברים אלו אינו רבן גמליאל הזקן שהי' בזמן הבית כמ"ש במסכת שבת (טו, ע"א) הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בזמן הבית מאה שנה, וזה הי' בן בנו, והי' אחר החורבן . . . ועל זה אמר (שבת קטו, ע"א) אבא חלפתא לרבן גמליאל האחרון, זכורני רבן גמליאל הזקן אבי אביך שהי' עומד על גבי מעלה בהר הבית".

2 ועוד להעיר מספר 'תוספות השלם - אוצר פירושי בעלי התוספות' על הגדה של פסח (ירושלים תשמ"ט): "לדברי רבן גמליאל חובה לפרש אלו ג' דברים על שום מה מפני שהן עיקר ברכת על מצות ומרורים יאכלוהו . . .", וצ"ע בכוונתו. 3 ברמב"ן במלחמות ריש מס' ברכות כתב: "מאי לא יצא ידי חובתו שלא קיים מצוה כהלכה . . . ולא שיהא צריך לחזור ולאכול פסח מצה ומרור", וסבור הייתי לומר דס"ל כדעת התוס' והמהרש"א שחיוב אמירת השלשה דברים הוא מדיני מצוות אלו (פסח, מצה ומרור).

אבל העירני חכ"א שליט"א שאין להכריח כן מדברי הרמב"ן, ובהקדים מה שצ"ע בדבריו, דלכאורה גם אם אמירת שלשה דברים אלו היא לעיכובא הי' אפשר לומר שלא יצטרך לחזור ולאכול באם לא אמרם ביחד עם האכילה ודי בזה שיאמר הג' דברים אח"כ, אכן מדברי הרמב"ן מבואר שהבין שלפי דעת רבן גמליאל צריכה האמירה להיות קודם (או תוכי' ד) להאכילה, ואם כן יתכן דס"ל שהוא מדיני סיפור יציאת מצרים, ואעפ"כ אילו הי' לעיכובא הי' חייב לחזור ולאכול, כי כן הקנו חכמים שאמירת השלשה דברים צ"ל ביחד עם האכילה. ועצ"ע.

מצות ההגדה מיוסדת...⁵ (ד) בית הבחירה להמאירי עמ"ס פסחים שם: "ר"ל שלא הפליג בספור זה בכדי הראוי אא"כ פירש טעמן של שלש אלו"⁶.

וכן מבואר מדברי הרמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ז ה"א וה"ד: "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן.. וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים.. ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו.. וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו, והוא שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח". ובהמשך לזה כתב שם בהלכה ה: "כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל חמשה עשר לא יצא ידי חובתו ואלו הן, פסח מצה ומרור, פסח על שם שפסח.. מרורים על שם שמררו.. מצה על שם שנגאלו, ודברים האלו כולן הן הנקראין הגדה". ובקריית ספר (להמבי"ט) על הרמב"ם שם: "ואם לא אמר ופירש טעמי שלשה דברים אלו בפסח שהן פסח מצה ומרור לא יצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים".

ולפי שיטה זו נראה פשוט שאין דין זה נוהג בפסח שני, ואמירת "פסח על שום שפסח כו" נוהג גם בזה"ז.

(ב) שלש שיטות בפירוש "לא יצא ידי חובתו"

לא יצא ידי חובתו מן התורה: תנן (ריש

וע"ש בבנין ציון שלפי דברי התוס' נראה דדינא דרבן גמליאל נוהג גם בפסח שני.

וכן משמע ממ"ש בחדא"ג מהרש"א עמ"ס פסחים שם בביאור דברי רבן גמליאל, שכתב: "לא מצינו בשאר מצות דבעיא שיאמר בהן על שם מה, דסגי להו בברכה על המצוה, אבל טעם הענין הוא מפורש ברפ"ק דזבחים דכל הזבחים שזבחוהו שלא לשמן כשרין חוץ מן הפסח וחסאת דפסולין שלא לשמן, וטעם הענין מפורש שם דלפי פגמם ורחקם מן הקדושה בעי טפי קירוב לקדושה דהיינו זביחה לשמה, ועל כן אמר רבן גמליאל דגם אכילת הבעלים יהי מפורש לשמה לקרב אל הקדושה.. וכן מיייתי לי' מואמרתם זבח פסח דמשמע לי' באכילת פסח מיידי דהזביחה כבר מפורש בה לשמה דכתיב זבח פסח לה'.. ואמר דגם במרור בעי שיאמר ע"ש מה.. ובעי לזה זכירה בפה.. וכן לענין אכילת מצה"⁴.

ולפי זה נראה לכאורה שבזמן הזה שאין לנו פסח אין חיוב לומר כי אם מצה זו או מרור זה, כי בלאו הכי אין יוצאים ידי חובת פסח.

אבל בכמה ראשונים מבואר שעל מצות סיפור יציאת מצרים דיבר רבן גמליאל, וכדמשמע מדברי הרמב"ם וכמו שנקטו הפוסקים, ראה לדוגמא: (א) מחזור ויטרי ופירוש ההגדה להראב"ן: "לא יצא ידי חובתו של קריאת ההגדה"; (ב) פירוש ההגדה להרשב"ץ: "והי' אומר רבן גמליאל כי.. אם לא אמרם לא יצא י"ח והגדת [לבנך]"; (ג) ספר שבולי הלקט סי' ריח: "פי' עתה חוזר על תשובת מה נשתנה.. ועל אלו שלשה דברים

4 להעיר גם מלשון השל"ה מס' פסחים מצה עשירה (דרוש שני) על הא דאמר רבן גמליאל: "יש להקשות, מה נשתנו אלו המצוות מכל המצוות שבתורה, שהוצרך לומר טעמן של אלו השלשה", ע"ש.

5 וממשיך: "אף על פי שאין בזמן הזה פסח נוהג, לא סילקהו מכל וכל מן ההגדה, לפי ששאלת בן החכם מיוסדת עליו; ועוד, שהרי נותנים בקערה בשר זכר לפסח".

6 בארחות חיים, כלבו ועד"ו באבודרהם כתבו בפירוש דברי רבן גמליאל: "אע"פ שאכל פסח מצה ומרור לא יצא ידי חובתו בלתי אמירה". אבל אין הכרח מדבריהם דס"ל דחיוב אמירת השלשה דברים הוא מדיני פסח מצה ומרור, כי י"ל כמ"ש בתורה שלמה פ' בא (יב, כו) אות תעת ש"אין הכוונה שאינו יוצא באכילת פסח ומצה אם לא אמר ג' דברים הללו.. אלא הפירוש שאינו יוצא חובת ליל פסח אם לא יקיים מצות הגדה".

אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, כלומר לא יצא ידי חובתו כראוי, אבל לא יצא ידי חובתו כלל לא קאמר, ודכוותה בסוכה אם כן היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך, לאו דוקא⁸, דהא לא הוי טעמא דההיא אלא משום דילמא אתי לאמשוכי בתר שולחנו, וכל היכא דלא אימשך לא סגי דלא יצא, אלא ודאי כדאמרינן⁹. וכיו"ב כתבו עוד ראשונים¹⁰.

ובביאור דברי הר"ן יעויין בפרי מגדים (או"ח סתפ"ה באשל אברהם סק"א) שהביא בשם הר"ן "דמן התורה יצא כל שלא אמר ג' דברים ולא יצא כראוי", הרי שנקט בדעת הר"ן שלא יצא ידי חובתו מדרבנן¹¹. וכ"כ רבינו זי"ע בהגש"פ עם ליקוטי טעמים¹². וכ"מ מדברי רבינו הרב – הו"ד לקמן ס"ג.

לא יצא ידי מצוה מן המוכרח: אבל בדרכי משה או"ח סי' תע"ג ס"ק יט כתב בדעת הר"ן שלא יצא "ידי מצוה מן המוכרח אבל ידי הגדה מיהו יצא".

וכ"מ מ"מ"ש הרמב"ן במלחמות ריש מס'

מסכת פאה): "אלו דברים שאין להם שיעור, הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה". ובספר משנה ראשונה שם הקשה "אמאי לא חשיב סיפור יציאת מצרים כליל פסח שהמאריך הרי זה משובח". ותירץ, דסיפור יציאת מצרים "יש לו שיעור למטה - כל שלא אמר שלשה דברים פסח מצה ומרור לא יצא".

ומשמע מדבריו דס"ל דשלשה דברים אלו חיובם מדאורייתא⁷, דאי לאו הכי, הדרא קושייתו לדוכתה כי גם שאר דברים שנמנו במשנה (פאה שם) יש להם שיעור למטה מדרבנן.

ויעויין גם פרי מגדים או"ח סתע"ט סק"ב שכתב בא"ד כמסתפק: "ומה הוא חיוב הגדה, אם לומר דוקא שלשה דברים פסח ומצה ומרור, או הם דרבנן רק לספר בנסים שעשה ה' לנו במצרים, צ"ע".

לא יצא ידי חובתו מדרבנן: אבל בר"ן על הרי"ף פסחים שם [הו"ד בתוספות יום טוב על המשנה פ"י מ"ה] כתב בזה"ל: "כל מי שלא

7 וראה גם ספר מחשבת חיים (להרמ"ח שמרלר. ירושלים תשנ"ט) סי' קלט.

8 ודלא כמ"ש התוס' סוכה ג, ע"א: "לבית שמאי היכא דיתב אפיתחא דמטלתא דגורי שמא ימשך אחר שולחנו וקאמרי לא קיימת מצות סוכה מימך דאפילו מדאורייתא לא קיים". [וראה ערוך לנר שם. שו"ת עונג יום טוב סי' ט ושו"ת דבר אברהם ח"ס סי' כו אות יו"ד. ובכ"מ. ואכ"מ].

וראה מחשבת חיים שבהערה הקודמת שלפי דעת התוס' סוכה שם בוודאי "גם כאן לא יצא ידי חובתו כלל אם לא אמר שלשה דברים אלו", ואדרבה, "כאן הדבר יותר מבואר דלא יצא כלל. . . שעיקר מצות והגדת לבנך היא מצות ואמרתם זבח פסח. . . וכן מצות והגדת לבנך וגו' בעבור זה וגו' בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך כלומר להגיד ולבאר טעם העבודה הזאת והמצוות האלו, ואם כן בודאי י"ל דלא יצא ידי חובתו כלל אם לא אמר שלשה דברים אלו".

9 וכ"כ בר"ן על הרי"ף סוכה שם: "לא קיימת מצות סוכה מימך, לאו דוקא דהא מדרבנן הוא דמיתסר שמא ימשך אחר שולחנו אלא הכי קאמר לא קיימת מצות סוכה כראוי וכרצון חכמים וכדתנן בפרק ערבי פסחים, כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו כלומר שלא קיים מצותן כראוי".

10 ראה לדוגמא חי' הריטב"א עמ"ס סוכה שם: "פירושו לא קיימת מצות סוכה כראוי וכרצון חכמים, ודכוותה בפרק ערבי פסחים מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, שפירושו שלא קיים מצותו כראוי אבל ודאי אינו מעכב, וכן רבינו". וראה גם חידושי הריטב"א ברכות ט, ע"א ויומא לו, ע"ב.

11 ויעויין בפרי מגדים בפתחה כוללת להל' ק"ש (אות ד) שכל זה הוא מדרבנן, כי מן התורה "כי אמר ה' הוציאנו ממצרים יצא", ונוסח ההגדה ושלשה דברים "דצריך למימנהו - הכל מדרבנן".

12 באבודרהם על סדר ההגדה [הו"ד באל"י רבה סתע"ג סקל"ד] הביא דברי הרשב"א שסיפור יציאת מצרים "היא מצוה שאין לה קצבה ידועה ואפילו בדיבור בעלמא שידבר בענין יציאת מצרים יצא", ע"ש. ובהגש"פ מעשה נסים [לבעהמ"ס נתיבות המשפט] בהקדמתו חלק ע"ז וכתב: "לפענ"ג דבליה זה סיפור מעליא בעינן ולא יצא בדיבור אחד כמו שכתבו הם ז"ל, ודיבור אחד בכלל זכירה הוא וזכירה בכל לילה נצטוינו כדברי רשב"ע ומה חידשה תורה בליה הזה יותר מכלל לילות השנה אלא ודאי דבליה זה סיפור מעליא מכל מה שאירע מראש ועד סוף בעינן". ולפי האבודרהם מוכרחים אנו לומר שאין אמירת השלשה דברים מעכבת את המצוה עכ"פ מדאורייתא וכמ"ש רבינו זי"ע בביאורו להגש"פ.

בזה הלילה שאם לא אמרם או שחסר מהם לא יצא ידי חובתו... וכל מי שאמר הדברים האלה כבר יצא ידי חובתו, והמוסיף בסיפור ההגדות שנזכרו מקודם וזולתם הרי זה משובח, עכ"ל. ומבואר מדבריו שהבין שרבן גמליאל בא לתת שיעור למטה למצות סיפור יציאת מצרים ואמר שיוצא ידי חובתו באמירת שלשה דברים אלו בלבד. עכ"ל האברבנאל.

וכ"כ בשו"ת בנין ציון (הנ"ל ס"א): "הרי צריך שיעור למטה כמה יספר ויהי יוצא ידי חובת מצות ספור יציאת מצרים ונלענ"ד דלזה בא רבן גמליאל ומפרש שני דברים: האחד, שהמועט להיות יוצא הוא לפרש טעמי פסח מצה ומרור.. ועוד שנית נשמע מדברי רבן גמליאל, שאפילו סיפר כל הלילה מיציאת מצרים ולא פירש טעמים הללו לא יצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים".

והנה קיי"ל (טושו"ע או"ח סתע"ב סי"ד) שהנשים חייבות בארבע כוסות "ובכל מצות הנוהגות באותה לילה"¹⁴, כולל מצות סיפור יציאת מצרים¹⁵.

ועפ"ז כתב החיי אדם כלל קל סי"ט אות ז, הו"ד במשנה ברורה סתע"ג ס"ק סד: "גם נשים חייבות בכל המצוות ובאמירת הגדה, ולכן חיוב שגם המשרתת תשב אצל השולחן ותשמע כל הגדה, ואם צריכה לצאת לחוץ לבשל, על כל פנים מחויבת לשמוע הקידוש, ולכשיגיע לרבן גמליאל אומר כל שלא כו',

ברכות כתב: "מאי לא יצא ידי חובתו שלא קיים מצוה כהלכה.. ולא שיהא צריך לחזור ולאכול פסח מצה ומרור", ואם הי' סובר שהוא מעיקר הדין, למה לא יהא חייב לחזור ולאכול, אלא ע"כ דס"ל שאין האמירה מעכבת אפילו מדרבנן, ואין האמירה באה אלא למצוה מן המוכרח¹³.

ועד"ז כתב בספר לחם שמים להיעב"ץ על המשנה פסחים שם: "לפי לשון הר"ן משמע דס"ל אם השלים הסדר ולא אמר שלשה דברים הללו מכל מקום יצא ידי חובתו, אע"פ שלא יצא כראוי, וכאילו יאמר שבדיעבד יצא ואין צריך לחזור ולאמרם, דאי לאו הכי למאי נפקא מינה אמרה להך מילתא אי איתא דאיהו ז"ל נמי ס"ל דלא סגי דלא נימרינהו בדיעבד". ומבואר בדבריו שלפי דעת הר"ן אין אמירת השלשה דברים מעכבת אפילו מדרבנן.

ג) רבן גמליאל בא לתת שיעור למצות ההגדה - למטה או למעלה

בספר זבח פסח (על הגש"פ) להאברבנאל כתב בפירושו דברי רבן גמליאל בזה"ל: ולפי שלא ידענו מהו הסיפור שהוא חובה בלילה הזה שאין ראוי לפחות ממנו כל אשר בשם ישראל יכונה, אם הסיפור כולל כל המאמרים וההגדות אשר קדמו או כי די במקצתם, ובעבור זה תקנו מסדרי ההגדה לקרוא באחרונה המשנה הזאת שביאר בה רבן גמליאל הדברים שהם חובה גמורה להזכירם

13 ולהעיר גם מ"ש בשו"ת משיב דבר ח"א ריש סי' לב בשם הגר"ש הכהן מוילנא.

14 ובטור הוסיף: "כגון מצה ומרור".

15 בספר החינוך מצוה כא כתב שהמצוה "לספר בענין יציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן... ולהלל ולשבח השם יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם... נוהגת בזכרים ונקבות". ומדבריו נראה שחיוב נשים במצוה זו הוא מן התורה. אבל בעלי התוס' נחלקו בזה: ראה תוס' ד"ה שאף - מגילה ד, ע"א; פסחים קח, רע"ב - וראה ברכי יוסף או"ח סתע"ג סקט"ו.

בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' כ אות לג) כתב שמלשון הטושו"ע משמע שחיוב הנשים "הוא ממש כהחיוב שאיכא לאנשים" ומזה מוכח "דבמה שהוא מדאורייתא גם הנשים מחוייבין מדאורייתא" - כולל מצות סיפור יציאת מצרים, ועפ"ז כתב ש"יכולה אשה להוציא את בעלה שאינו יכול לומר הגדה, ושכן יש להורות".

אבל בשולחן ערוך רבינו הרב שם סכ"ה כתב: "שאף שהנשים פטורות מכל מצוה עשה שהז"ג בין של תורה בין של ד"ס אעפ"כ חייבו אותן חכמים בכל הדברים שתקנו בלילה זה לפי שאף הם היו באותו הנס... ובאכילת מצה הן חייבות מן התורה". וכבר כתב רבינו זי"ע בהגש"פ שלו (פיסקא ד"ה מצוה עלינו לספר ביצי"מ) שמלשוננו משמע שאינן חייבות בסיפור יציאת מצרים אלא מדרבנן.

השולחן ולשמוע כל הדברים שמנה רבינו, ולא די במה שתכנס לאמירת "רבן גמליאל הי' אומר" – ודלא כמ"ש החיי אדם והמשנ"ב.

ונראה בשיטת רבינו, דס"ל שלא בא רבן גמליאל לצמצם את החיוב ולומר שיוצא ידי חובת הסיפור באמירת שלשה דברים הללו (פסח מצה ומרור) בלבד, כי אם, להיפך, שרבן גמליאל בא להוסיף על מה ששנו חכמים במשנתם¹⁶. דהנה לעיל (קטז, ע"א) במשנה שם תנן: "מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו.. ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובר אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה". ובגמרא שם: "מאי בגנות, רב אמר מתחלה עובדי עבודה גלולים היו אבותינו, ושמואל אמר עבדים היינו". הרי מבואר שמצות סיפור יציאת מצרים מתקיימת בזה ש"מתחיל בגנות ומסיים בשבח", ודורש פרשת "ארמי אובר אבי" כולה – וכל זה חובה גמורה היא מדין סיפור יציאת מצרים, ועל זה בא רבן גמליאל שלא די לנו בכל זה, וכל שלא הוסיף ואמר גם שלשה דברים הללו בפסח לא יצא ידי חובתו.

תכנוס ותשמע עד לאחר שתיית כוס שני, שהרי מי שלא אמר שלשה דברים הללו, לא יצא¹⁶. [ושוב כתב ש"נוהגין שגם קוראין אותם שתשמע העשר מכות שהביא על המצרים, כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקדוש ברוך הוא בשביל ישראל"].

אבל יעויין בשו"ע רבינו הרב או"ח סתע"ג סמ"ג שכתב, וז"ל: עיקר נוסח ההגדה שתקנו חכמים¹⁷ חובה על הכל הוא מתחילת עבדים היינו עד הרי זה משובח ואחר כך מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו כו' עד סוף דרוש פרשת ארמי אובר אבי ואח"כ פסח שהיו אוכלין כו' מצה זו כו' מרור זה כו' בכל דור ודור כו' ואתנו הוציא משם כו' לפיכך כו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל ושאר כל נוסח ההגדה הוא מנהג שנהגו כל ישראל¹⁸ מדורות הראשונים, עכ"ל.

ומלשון רבינו וסגנונו מבואר להדיא: (א) שאין חילוק בין שלשה דברים שמנה רבן גמליאל במשנתנו לשאר הדברים שהם מעיקר נוסח ההגדה; (ב) שכל "עיקר נוסח ההגדה" שוינהו רבנן חובה גמורה על הכל¹⁹.

ולפי דבריו צריכה המשרתת לשבת אצל

16 במשנ"ב סתע"ב סק"נ כתב לענין קטנים: "צריך לעוררם שלא יישנו עד אחר עבדים היינו וכו', שידעו ענין יציאת מצרים, דעיקר המצוה הוא התשובה על שאלת בנו, וכמו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה וגו'". ובקובץ תורני 'מורי' (גליון שטז-ש"ח, מכון ירושלים, תמוז תשס"ה), עמוד קפ, העיר הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, שלכאורה דברי המשנ"ב אלו סותרים את מ"ש בפנים [ע"פ החיי אדם] שעיקר המצוה הוא לשמוע 'פסח מצה ומרור' ולא 'עבדים היינו'. ונשאר בצ"ע.

ואולי י"ל דס"ל להמשנ"ב לענין מצות והגדת לבנך בן קטן, שיוצא האב ידי חובתו במה שמספר לו שעבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה"א משם, אבל בגדול שמחוייב באמירת ההגדה כתקנת חז"ל אינו יוצא יד"ח א"כ יאמר פסח מצה ומרור, וכיון שיש בכלל שלשה דברים אלו גם הסיפור ע"ד השיעבוד במצרים והיציאה מעבודת לחירות, יוצאת המשרתת ידי חובתה בשמיעת שלשה דברים אלו בלבד.

17 מלשוננו זה מבואר לכאורה דכל מה שמנה בסעיף זה – כולל אמירת פסח מצה ומרור - אינו אלא מדרבנן, וכפירוש הראשון בדברי הר"ן הנ"ל ס"ב.

18 ראה לשון הרמב"ם בכותרת ל'נוסח ההגדה' שלו: "נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות כך היא".
19 ולהעיר ממ"ש בסדור רב עמרם גאון (מהד' גולדשמידט עמ' קיא-ק"ב, 'אוצר הגאונים' לפסחים עמודים 89-90): "כך אמר רב נטרונאי ריש מתיבתא: מי ש... קורא ארמי אובר אבי עד שגומר כל הפרשה כולה, פסוקים כמות שהן, ואין אומר מדרש כלל... תימה גדול בדבר הזה, מי שנהג מנהג זה, אין צריך לומר שלא יצא, אלא כל מי שעושה כן מין הוא, וחלוק לב הוא, וכופר בדברי חכמים, ובוזה דברי משנה ותלמוד... שכל מי שאינו נוהג מנהג שלנו לא יצא ידי חובתו".

20 להעיר גם מלשון המאירי הנ"ל ס"א [ועד"ז בבית הבחירה לברכות יב, ע"ב]: "ר"ג אומר כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ר"ל שלא הפליג בספור זה בכדי הראוי א"כ פירש טעמן של שלש אלו ואלו הן פסח מצה ומרור".

חולקים על רבן גמליאל, ולפי צ"ל, או שלפי החכמים אם לא התחיל בגנות כו' ולא דרש פרשת ארמי אוכד אבי לא יצא ואילו לר"ג אין צורך להתחיל בגנות ולדרוש אותה פרשה אבל בלי אמירת ג' דברים אלו לא יצא יד"ח – והרמב"ם פסק כר"ג, או שלפי החכמים די בזה שיתחיל בגנות ויסיים בשבח כו' ורבן גמליאל מוסיף ומחייב גם באמירת ג' דברים אלו²³ – והרמב"ם פסק כר"ג. וכיון שהרמב"ם בספר היד פסק כחכמים שצריך להתחיל בגנות כו' ולדרוש אותה פרשה וגם הביא להלכה דברי רבן גמליאל, ע"כ דס"ל כאופן השני, דאי לאו הכי נמצא שלא פסק כרבן גמליאל, ואם כן מוכח שכל עיקרו של רבן גמליאל שרבן גמליאל לא בא להגביל אלא להוסיף – ודלא כמ"ש הזבח פסח שבא להשמיענו "שכל מי שאמר הדברים האלה כבר יצא ידי חובתו".

עכ"פ לענין מעשה מבואר מדברי רבינו הרב שאין יוצאים יד"ח הגדה באמירת פסח מצה ומרור בלבד, ונפק"מ טובא לענין נשים שלפי זה מחוייבות ועומדות הנה בכל עיקר נוסח ההגדה, וכמשנ"ת.

וכך נראה לפרש גם דברי הרמב"ם הנ"ל, שלאחרי שכתב ה"מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן" פירט דיני המצוה: "צריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח.. שידרוש מארמי אוכד אבי עד שיגמור כל הפרשה". ומלשונו משמע שכל זה חובה גמורה היא, וכ"מ ממ"ש ש"כל המוסיף ומאריך.. הר"ז משובח", הרי שמ"ש לפני זה ה"ה מעיקר הדין. ושוב הביא דברי רבן גמליאל "כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל חמשה עשר לא יצא ידי חובתו", וע"כ צ"ל שלא בא לומר שדי בשלשה דברים הללו לענין עיקר החיוב, שהרי כבר כתב שחייב להתחיל בגנות וכו' ולדרוש פרשת ארמי אוכד אבי, וא"כ מוכח דס"ל שרבן גמליאל בא להוסיף ולא לצמצם את החיוב²¹.

[ויעויין בפיהמ"ש להרמב"ם פסחים שם (משנה ה) שכתב "הלכה כרבן גמליאל" – הלכה מכלל דפליגי²². ולכאורה צ"ע מי נחלק עם רבן גמליאל עד שהוצרך הרמב"ם להודיענו שהלכה כמותו. וע"כ נ"ל דס"ל להרמב"ם שהחכמים בסתם משנה הקודמת

21 ברמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ח ה"ג וה"ד כתב "מתחיל בגנות וקורא עד שגומר דרש פרשת ארמי אוכד אבי כולה. ומחזיר השלחן לפניו ואומר פסח זה כו". ובב"ח או"ח סי' תעג כתב שמדבריו "מבואר שאין מחזירין אלא כשאומר מצה זו", ודלא כמ"ש הסמ"ק שמחזירין הקערה לאמירת עבדים היינו "משום דלחם עוני כתיב שעונין עליו דברים". ובספר מחשבת חיים (להרמ"ח שמרלר. ירושלים תשנ"ט) סי' קלט ביאר שיטת הרמב"ם "דרך בשעת עיקר קיום מצות ההגדה דהיינו בשעה שאומר מצה זו וכו' צריך להביא הקערה לפניו ורק על ההגדה הזו נאמר לחם עוני שעוניים עליו דברים", ע"ש. ולפי המבואר בפנים אין דבריו נכונים, כי לדעת הרמב"ם אין אמירת שלשה דברים אלו עיקר ההגדה כלל.

22 אבל יש להעיר שכנראה ישנם מקומות בפיהמ"ש בהם הרמב"ם כותב 'הלכה כפלוגי', לא מפני שיש מחלוקת אלא כדי לקבוע באופן ברור דקיי"ל להלכה כדברי המשנה.

והעירני חכ"א מהא דתנן (גיטין פ"ג מ"ח): "רבי יהודה אומר, בשלשה פרקים בודקין את היין: בקדים שלמוצאי החג, ובהוצאת סמדר, ובשעת כניסת מים לבוסר", וכתב הרמב"ם בפירושו: "והלכה כו' יהודה", אע"פ שאין חולק עליו, ע"ש וראה גם בית הבחירה להמאירי גיטין לא, ע"א ד"ה רבי יהודה. ולהעיר משבת קו, ע"ב: "אמר לי אביי, הלכה, מכלל דפליגי. אמר לי, מאי נפקא לך מינה. אמר לי, גמרא גמור זמורתא תהא".

23 וראה ער"ז במשנה שלאח"ז שנחלקו ב"ש, ב"ה, ר"ט ור"ע "עד היכן הוא אומר, בית שמאי אומרים עד אם הבנים שמחה, ובית הלל אומרים עד חלמיש למעניו מים.. רבי טרפון אומר אשר גאלנו.. רבי עקיבא אומר כן ה' אלקינו ואלקי אבותינו.. עד ברוך אתה ה' גאל ישראל" שכ"א בא להוסיף על שלפניו וגם שם כתב הרמב"ם בפיהמ"ש "הלכה כרבי עקיבא".